

АРХІВНІ ДЖЕРЕЛА ПРО ВЗАЄМОДІЮ ТАВРІЙСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ПРОКУРОРА З МІНІСТЕРСТВОМ ЮСТИЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Іванова О. А.

Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, Сімферополь, Україна

Статтю присвячено дослідженню питання взаємодії таврійського губернського прокурора з Міністерством юстиції Російської імперії. Розглядаються циркулярні приписи міністра юстиції таврійському губернському прокурору, губернським стряпчим кримінальних і цивільних справ та стряпчим повітів, діяльність таврійського губернського прокурора, його звітність міністру юстиції на підставі вивчених архівних матеріалів та документів.

Ключеві слова: Таврійська губернія, таврійській губернській прокурор, Міністерство юстиції Російської імперії, міністр юстиції, стряпчий, циркулярний припис.

Високий рівень законності в державі є невід'ємною умовою її благополуччя і процвітання. Побудова справжнього правового демократичного суспільства вимагає подолання прогалин у законодавстві, існуючої кримінальної ситуації в країні, недовіри більшої частини населення органам влади, а також налагодження взаємовідносин між різними гілками влади. Минулий історичний досвід має бути врахований при організації роботи сучасної прокуратури, тому вивчення питання взаємодії таврійського губернського прокурора з Міністерством юстиції Російської імперії буде цікавим для юристів, істориків, політологів та соціологів.

Автор ставить перед собою мету проаналізувати в історико-правовому аспекті процес взаємодії таврійського губернського прокурора з Міністерством юстиції Російської імперії, а також видані циркулярні приписи міністром юстиції стосовно діяльності таврійського губернського прокурора та підпорядкованих йому стряпчих.

Питання взаємодії таврійського губернського прокурора з Міністерством юстиції Російської імперії лише починає вивчатися істориками права. Ще майже не вивчені архівні матеріали та документи, що стосуються поставленої проблеми. Окремі відомості з неї наводяться такими авторами як Шемчук В. В., Кошман О. В., Бояркіна Н. і Бернацький В. [2], Звягінцев О. Г. [1] та інші. В Прокуратурі Автономної Республіки Крим діє музей історії прокуратури Криму, в якому знаходяться копії деяких циркулярів Міністерства юстиції Російської імперії, що свідчать про його взаємодію з таврійським губернським прокурором.

Історія прокурорського нагляду на території Російської імперії починається з видання Петром I указу «Про фіскалів» від 17 березня 1714 р., які фактично були попередниками прокурорського нагляду. Після 13 січня 1722 р. Петром I видано інший указ «Про встановлення посади прокурорів у надвірних судах», стосовно якого такими прокурорами стали підпорядковані судам фіскали. В тому ж році 27 квітня було видано ще один указ «Про посаду генерал-прокурора», в якому говорилося, що генерал-прокурор повинен стежити за тим, щоб справи як можна швидше

розглядалися в Урядовому сенаті [3, с. 174, 196]. До повноважень генерал-прокурора також входило наглядати за діяльністю інших прокурорів [1, с. 23].

Після утворення Таврійської губернії указом Олександра I, 30 червня 1803 року, з відкриттям діяльності усіх губернських установ було відкрито і діяльність таврійського губернського прокурора [7, арк. 1], яким на той час став Михайло Васильович Тарнавський. До скасування посади таврійського губернського прокурора 3 квітня 1869 р. на ній ще встигли попрацювати Василь Іванович Міхно (1811-1831 рр.), Андрій Якович Фабр (1831-1832 рр.), Семен Мартинович Мейер (1834-1856 рр.), Станіслав Львович Боровський (з 1856 р.) та Олександр Іванович Глухов (у 60-ті рр. XIX століття) [2, с. 66, 68].

В свою чергу, історія Міністерства юстиції Російської імперії починається з видання 8 вересня 1802 р. Олександром I маніфесту «Про заснування міністерств». Цим же документом у складі уряду передбачалася посада міністра юстиції, який одночасно був генерал-прокурором Російської імперії [4].

Першим міністром юстиції та генерал-прокурором Російської імперії був Гавриїл Романович Державін (1802-1803 рр.). Після нього на цій посаді працювали Петро Васильович Лопухін (1803-1810 рр.), Іван Іванович Дмитрін (1810-1814 рр.), Дмитро Прокопович Трошинський (1814-1817 рр.), Дмитро Іванович Лобанов-Ростовський (1817-1827 рр.), Олексій Олексійович Довгорукий (1827-1829 рр.), Дмитро Васильович Дашков (1829-1839 рр.), Дмитро Миколайович Блудов (1839), Віктор Микитович Панін (1839-1862 рр.), Дмитро Миколайович Замятнін (1862-1867 рр.), Сергій Миколайович Урусов (1867 р.), Костянтин Іванович Пален (1867-1878 рр.) та інші [5; 14; 15].

До функцій Міністерства юстиції належала підготовка законодавчих актів, а також управління діяльністю судів і прокуратури. Таврійський губернський прокурор здійснював нагляд за діяльністю всіх судових та адміністративних губернських установ, спостерігав за ходом розбору кримінальних і цивільних справ.

У веденні таврійського губернського прокурора знаходилися підлегли йому губернські стряпчі кримінальних і цивільних справ та стряпчі повітів [2, с. 10].

Основна частина матеріалів та документів, що може в значній мірі заповнити прогалину в вивченні питання діяльності таврійського губернського прокурора та підпорядкованих йому стряпчих, взаємодії їх з Міністерством юстиції, зберігається в Державному архіві Автономної Республіки Крим.

Документи архівного фонду представлені в основному циркульними приписами або, по іншому, циркулярами чи ордерами міністра юстиції, звітами і рапортами таврійського губернського прокурора та підпорядкованими йому стряпчими стосовно своєї діяльності, листуванням прокурора з іншими органами влади, протоколами засідань таврійського губернського уряду по виконавчим експедиціям [спр. 499, арк. 1-11].

За змістом документи та листування між таврійським губернським прокурором та підпорядкованими йому стряпчими з міністром юстиції можна розділити на дві групи: перша – діловодна документація, що виходила з Міністерства юстиції і розповсюджувалась на діяльність чиновників Таврійської губернії, друга – звітна до-

кументація про виконану роботу губернським прокурором та стряпчими у відповідності до циркулярів міністра юстиції.

Основною формою спілкування міністра юстиції з таврійським губернським прокурором були циркуляри міністра юстиції. В циркулярах міністр юстиції настійно рекомендував, доручав, наказував зробити щось, ставив що-небудь в обов'язок, доводив до відома, або нагадував про вже поставлений їм обов'язок у разі його неналежного виконання. Про це свідчать архівні книги приписів Міністерства юстиції таврійському губернському прокурору [5; 14; 15].

Так, відповідно припису міністра юстиції від 11 травня 1815 р. нагадувалося прокурору про те, що звільняти з посад стряпчих повітів, переміщати їх на інші посади не можливо без дозволу на те імператора крізь посередництво міністра юстиції [5, арк. 97].

Також, відповідно припису міністра юстиції від 27 травня 1831 р. прокурору та стряпчим ставилось в обов'язок бути присутніми при засвідченні грошової скарбниці в повітових казначействах [5, арк. 165], а приписом від 22 грудня 1844 р. – знаходитися при тавруванні ваг і заходів у міських присутніх місцях Таврійської губернії [14, арк. 45].

Серед циркулярів до відома циркуляр від 29 серпня 1846 р., де міністр юстиції розповідає губернському прокурору про кримінальну справу у Російській імперії щодо поміщика, відданого суду за заповідання побоїв дворовій жінці, що призвели до її смерті, та стосовно неправильного застосування до цього злочину статей Уложення про покарання [14, арк. 99-100].

Були й такі циркуляри, в яких міністр юстиції просив таврійського губернського прокурора сприяти розповсюдженню велінь імператора на присутні міста відомства Міністерства юстиції.

З таких, наприклад, припис міністра юстиції від 19 травня 1833 р., де губернському прокурору наказувалось сприяти поширенню серед місць та осіб відомства Міністерства юстиції, крім палат кримінального та цивільного суду і рівних з ними місць, веління імператора від 24 січня 1833 р. щодо дотримання зазначеними місцями встановленої форми звичайного поштового листування [5, арк. 197].

Також, серед циркулярів міністра юстиції, є й такі, в котрих пропонувалося таврійському губернському прокурору висказувати свої сумніви і пропозиції щодо будь-якого нового нормативного акту.

Наприклад, припис міністра юстиції від 31 березня 1833 р., в котрому говорилося про видання Звіду законів Російської імперії, що повинен вступити в законну силу 1 січня 1835 р., та необхідність, у разі наявності яких-небудь сумнівів та пропозицій стосовно тексту даного звіду, надати їх у той же час до Міністерства юстиції [5, арк. 188-189].

Одним з основних обов'язків таврійського губернського прокурора та підпорядкованих йому стряпчих було спостерігати за виконанням чиновниками Таврійської губернії циркулярів міністра юстиції, про що в деяких з них й говорилося. Наприклад, у приписі від 14 грудня 1834 р. прокурору ставилось в обов'язок спостерігати за виконанням присутніми місцями Таврійської губернії указу Урядового сенату від 7 березня 1832 р. стосовно необхідності дотримання правил про розгляд ста-

тей заборон на мастки відносно того, щоб вони мали визначену законом форму [5, арк. 237].

Циркулярні міністра юстиції, як правило, склалися з трьох частин: вступної, основної та заключної. У вступі циркулярів говорилось про причини, що спонукали міністра юстиції виступити з приписом до таврійського губернського прокурора або підпорядкованих йому стряпчих. В основній частині вказувалось про те, як слід чинити в тому чи іншому випадку з посиланням на правові норми. У заключній частині висловлювався наказ, настійна рекомендація або прохання міністра юстиції до губернського прокурора або стряпчих щодо виконання розпорядження.

Серед циркулярів міністра юстиції таврійському губернському прокурору мають місце й секретні. На кожному з таких є зверху надпис «по секрету».

Так, наприклад, циркуляром від 6 березня 1840 р. приписувалось таврійському губернському прокурору спостерігати за тим, щоб начальник губернії та палати державного майна скали іменні списки про малаханів і духоборців й надали їх у місцеві цивільні палати і суди повіту [5, арк. 399].

Крім виконання циркулярних розпоряджень, від таврійського губернського прокурора і стряпчих вимагалось щорічне, по третином року, або щомісячне подання до Міністерства звітів про стан вирішених і невирішених справ чиновниками, в тому числі й самим губернським прокурором і стряпчими, відомостей про арештантів та формулярних списків про службу чиновників у Таврійській губернії.

У 1803 році з'явилися перші звіти і рапорти таврійського губернського прокурора та стряпчих повітів, в яких вже знаходилась необхідна інформація для складання об'єктивного уявлення стосовно того, що відбувалося у Таврійській губернії [8, арк. 4; 6, арк. 1-5].

Так, наприклад, у рапорті стряпчого Перекопського повіту Пашного від 26 серпня 1803 р. є відомості про те, що з 12 по 16 серпня 1803 р. була сильна злива з грозою і блискавками. Внаслідок цього п'ятдесят п'ять татарських хат було розмито, вбито три татарина і одну татарку, а також двадцять п'ять коней та рогатої худоби [8, арк. 4].

Звіти таврійського губернського прокурора служили міністру юстиції матеріалом для складання інших звітів, що розглядав сам імператор.

За всю історію існування посади таврійського губернського прокурора (1803-1869 рр.), форма його звітів міністру юстиції змінювалася не раз. Основоположний принцип звітної інформації був зведений до відбиття трьох напрямів прокурорського нагляду: по-перше – загальні відомості про діяльність таврійського губернського прокурора та підзвітних йому стряпчих [14, арк. 107], по-друге – про особовий склад чиновників прокурорського нагляду [9, арк. 1-13], по-третє – про вирішені або невирішені справи, арештантів та колодників [16, арк. 1-8; 5, арк. 106].

За звичай звіт за структурою був поділений на дві частини: рапорт у вигляді тексту стосовно надання звіту та відомість у вигляді таблиці про стан вирішених або невирішених справ, або про арештантів чи колодників та інше за минулий рік, третину року або місяць.

Міністр юстиції завжди надавав таврійському губернському прокурору зразки звітів. Так, наприклад, в циркулярі від 20 листопада 1846 р. є зразки рапорту та ві-

домості стосовно невиконання більше року по губернії указів Урядового сенату [14, арк. 104].

Основу звіту становив матеріал, що надсилали підпорядковані прокурору стряпчі, а саме рапорти стряпчих [10, арк. 1-5]. Дуже часто звіти надходили несвоєчасно. Міністру юстиції доводилось нагадувати прокурору та стряпчим про терміни звітності перед міністерством, розсилаючи до Таврійської губернії циркулярні приписи.

Звітну інформацію, котра надходила з Таврійської губернії, обробляла канцелярія Міністерства юстиції. З висновками канцелярії знайомився міністр юстиції, даючи розпорядження про те, як потрібно чинити з наданим звітом – повернути його на доопрацювання або готувати до відправки імператору.

В архівному фонді досить повно представлені документи з організації роботи прокурорського нагляду в Таврійській губернії. Як свідчать архівні матеріали та документи, міністр юстиції уважно ставився до цих питань. Він також не забував стежити за своєчасним нагородженням по службі чиновників Таврійської губернії.

Так, приписом від 4 березня 1843 р. таврійському губернському прокурору наказувалося надавати не пізніше 1 листопаду кожного року списки чиновників Таврійської губернії, яких було удостоєно до відзнаки за бездоганну службу [5, арк. 434].

Детально в архівному фонді представлені матеріали про взаємини таврійського губернського прокурора з підпорядкованими йому стряпчими, а також прокурора і стряпчих з іншими чиновниками Таврійської губернії. До таких документів слід віднести різноманітні папери, кореспонденцію, протоколи засідань та інше.

Так, наприклад, до нашого часу збереглася справа про титулярну радницю Коробіцину та її жорстке поводження з селянами, в котрій зібране листування між таврійським губернським прокурором, стряпчим Феодосійського повіту та новоросійським генерал-губернатором і повноважним намісником Бессарабської області. Ця справа є наглядним документом, що свідчить про спільну та результативну роботу зазначених органів влади [11, арк. 1-9].

До особливого виду діловодної документації, що надсилалась до Міністерства юстиції, слід віднести формулярні списки про службу чиновників прокурорської частини. Тут досить часто фіксуються етапи службової кар'єри, заохочення, відомості про відпустки, соціальний статус, сімейний стан та фінансове положення чиновників. Як наочний приклад можна навести витяги з формулярного списку про службу таврійського губернського прокурора Семена Мартиновича Мейера: «Колезький асесор та орден кавалер Семен Мартинов син Мейер, таврійський губернський прокурор, 40 років. З дворян. За матір'ю знаходяться в Сімферопольському повіті Таврійської губернії шістьсот десятих земельних і виноградних садів, п'ятнадцять душ селян, і там же власне за ним дісталися від матері за дарчим актом виноградний сад і пустопорожнє місце всього близько двох десятих ... В службу вступив в Кримську соляну експедицію з чином канцеляриста з при командуванням тоді ж в канцелярію керуючого цією експедицією таврійського громадянського губернатора – 1 січня 1812 р. ... Переміщений в таврійський губернський уряд – 16 вересня 1814 р. Зроблений колезьким реєстратором – 31 грудня 1814 р. ... Зроблений губернсь-

ким секретарем – 31 грудня 1817 р. Переміщений за здібностями чиновником при Таврійській казенній експедиції з особливих доручень – 12 квітня 1820 р. ... Зроблений колезьким секретарем – 31 грудня 1820 р. ... Визначений на посаду чиновника з особливих доручень при таврійському громадянському губернаторі – 8 грудня 1822 р. Зроблений титулярним радником – 31 грудня 1823 р. За відмінну старанну службу кавалером надано орден Св. Ганни – 3 квітня 1825 р. Визначений радником в таврійський губернський уряд по виконавчій експедиції – 15 липня 1826 р. Переміщений прокурором Сімферопольської ложевої контори – 7 серпня 1830 р. За бездоганну старанну службу нагороджено діамантовим перснем – 1 квітня 1832 р. Удостоєно відзнаки за бездоганну службу за п'ятнадцять років – 22 серпня 1833 р. За бездоганну службу зроблено колезьким асесором – 20 квітня 1834 р. Визначено таврійським губернським прокурором – 3 травня 1834 р. Удостоєно відзнаки за бездоганну службу за двадцять років – 22 серпня 1835 р.» [13, арк. 1-2].

Вивчаючи формулярні списки, можна скласти портрет людини, чия кандидатура пропонувалася на який-небудь адміністративний пост. Судячи з усього, сам претендент і його кар'єра повинні були бути бездоганними. Проте, дані формулярних списків викладені сухою бюрократичною мовою, що не дає повного уявлення про особисті якості високопоставленого чиновника. Крім того, обов'язковим атрибутом кожної людини, яка претендувала на посаду прокурора або стряпчого, була наявність приналежності до дворянства, тому що кріпацтво у ті роки, ще не було відмінено.

Таким чином, об'єктивно оцінюючи роль Міністерства юстиції Російської імперії в становленні прокурорського нагляду на території Таврійської губернії, можна зробити висновок, що вона була дуже великою. І це не є дивним, так як міністр юстиції був за сумісництвом ще й генерал-прокурором Російської імперії. Призначення обов'язків таврійському губернському прокурору та підпорядкованим йому стряпчим надходило не тільки від імператора, але й від міністра юстиції з виданням останнім циркулярних приписів. Дані приписи були обов'язковими до виконання, за чим і стежив міністр юстиції, а їх невиконання могло спричинити за собою жорстке покарання, в тому числі звільнення, штрафи та інше. Тому, у більшості своєму, циркуляри належно виконувались губернським прокурором та стряпчими.

Вивчення поставленої проблеми лише розпочинається. Особливий інтерес викликає маловивчений досвід минулого органів прокуратури Таврійської губернії. Існує потреба у його відтворенні на основі архівних матеріалів та документів. Дане дослідження безсумнівно принесе користь для подальшого удосконалення діяльності органів прокуратури нашого часу, а в глобальному сенсі – для побудови в Україні правового демократичного суспільства.

Список літератури

1. Звягинцев А. Г. Око государево. Российские прокуроры. XVIII век / А. Г. Звягинцев, Ю. Г. Орлов. – М. : Российская политическая энциклопедия, 1994. – 318 с.
2. Прокурорский надзор в Крыму (1803-2007) / [Шемчук В., Кошман А., Бояркина Н., Бернацкий В.]. – Симферополь: Салта, 2007. – 112 с.
3. Российское Законодательство X-XX веков : в 9 т. / [ред. Манькова]. – М. : Юридическая литература, 1986. – Т. 4. – 1986. – 511 с.

4. Історія [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції Російської Федерації // Офіційний сайт. – Режим доступу: www.minjust.ru/ru/about/history/
5. Державний архів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК), ф. 13, оп. 1, спр. 6. Книга предписаний министерств юстиции. 13.01.1797–30.12.1843. 468 арк.
6. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 9. Опись делам таврического губернского прокурора. 1803. 5 арк.
7. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 10. По определению Таврического губернского правительства исполнительной экспедиции. 1803. 5 арк.
8. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 20. Рапорты уездных стряпчих о происшествиях (о сгоревших людях во время пожара, бедствиях, причинённых грозой, ливнем, убийствах и др.). 28.06.1803–15.11.1803. 19 арк.
9. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 178. Формулярный список о службе чиновников, находившихся по прокурорской части. 1810. 13 арк.
10. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 351. Дело о беспорядке в Днепровском земском суде, замеченном тамошним стряпчим. 3.06.1824–24.06.1824. 5 арк.
11. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 371. Дело о титулярной советнице Коробициной и жестоком обращении её с крестьянами. 14.03.1825–12.09.1825. 9 арк.
12. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 499. Опись старым делам канцелярии таврического губернского прокурора с 1819 по 1835 год. 1819–1835. 11 арк.
13. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 587. Формулярные списки о службе таврического губернского прокурора, губернских и уездных стряпчих. 18.11.1836–21.12.1836. 44 арк.
14. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 702. Предписания Министерства юстиции. 1844-1847. 107 арк.
15. ДААРК, ф. 13, оп. 1, спр. 703. Циркуляры Министерства юстиции таврическому губернскому прокурору. 25.12.1846–17.06.1859. 438 арк.
16. ДААРК, ф. 13, оп.1, спр. 772. Циркулярные письма о доставлении годовых ведомостей об арестантах, содержащихся под стражею. 23.01.1849–14.02.1849. 8 арк.

Іванова Е. А. Архивные источники о взаимодействии Таврического губернского прокурора с Министерством юстиции Российской империи / Е. А. Иванова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2010. – Т. 23 (62). № 2. 2010. – С. 300-306.

Статья посвящена исследованию вопроса взаимодействия Таврического губернского прокурора с Министерством юстиции Российской империи. Рассматриваются циркулярные предписания министра юстиции таврическому губернскому прокурору, губернским стряпчим уголовных и гражданских дел и уездным стряпчим, деятельность таврического губернского прокурора, его отчетность министру юстиции на основе изученных архивных материалов и документов.

Ключевые слова: Таврическая губерния, Таврический губернский прокурор, Министерство юстиции Российской империи, министр юстиции, стряпчий, циркулярное предписание.

Ivanova O. Archival sources about the interaction between the Tauride province prosecutor with the Ministry of Justice of the Russian Empire / O. Ivanova // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2010. – Vol. 23 (62). № 2. 2010. – 300-306.

The article deals with the question of interaction Tauride provincial prosecutor with the Ministry of Justice of the Russian Empire. We consider the circular orders the Minister of Justice Tauride provincial prosecutor, the provincial attorney in criminal and civil cases and the country attorney, the activities of the Tauride provincial prosecutor, his statements of the Minister of Justice based on a study of archive materials and documents.

Keywords: Taurian Province, Taurian provincial prosecutor, Ministry of Justice of the Russian Empire, the Minister of Justice, Solicitor, a circular order.

Поступила в редакцию 14.12.2010 г.